

GENERÁCIA 1898 V KONTEXTE KRÍZY "FIN DE SIÈCLE" (FILOZOFIA DEJÍN A KONCEPT ŠPANIELSKA)

PAULÍNA ŠIŠMIŠOVÁ, Katedra romanistiky a klasickej filológie FF PU, Prešov

ŠIŠMIŠOVÁ, P.: The Generation 98 in the Context of the "fin de siècle" Crisis (The Philosophy of History and the Concept of Spain)
FILOZOFIA 53, 1998, No 10, p. 682

The author (she) presents the Generation 98 as the first generation of modern Spanish intellectuals, which, after the collapse of the Spanish colonial politics, were the first to reflect on the crisis critically, in the broader cultural - philosophical context of the "fin de siècle". On the other hand, she points out, that they were genetically linked with the so called "polemics on Spanish science" going back to the 18th century. She sees this linkage as the ground of the contradictory relation of this generation to the heritage of modern European rational culture. She focuses on the writings of two famous representatives of this generations - Ángel Ganivet and Miguel de Unamuno who tried to overcome the crisis by a new perspective of Spanish history and a new concept of Spain. She explains the evolution of Unamuno's views tending to irrationalism as the evolution from "the philosophy of quijotism" to "the philosophy of quijotism", the latter being the most authentic expression of the "spanishness".

Kríza európskej kultúry na prelome storočí, ku ktorej došlo v dôsledku kolízie medzi tradičným a moderným obrazom sveta, našla svoj špecifický prejav v tvorbe španielskych autorov tzv. *Generácie 98*. Odkatolizovaná, ateistická Európa nahradila ideály spásy duše ideálmi rozumu, spoločenského pokroku a vedy, zatiaľ čo Španielsko, izolované od "modernej" Európy hradbou Pyrenejí a tradicionalizmu, zostávalo i naďalej baštou katolicizmu. Po tri storočia moderných dejín sa táto krajina, ktorej národná a kultúrna idiosynkrázia je výsledkom stretu a stáročnej koexistencie európskej (kresťanskej) a africkej (islamskej) civilizácie, rozvíjala takmer v úplnej izolácii od ostatnej Európy a jej politické záujmy smerovali výlučne za more, do Ameriky.

Na prahu 20. storočia sa však aj Španielsko ocitá na dôležitej križovatke svojich moderných dejín. Stáročný španielsky imperiálny sen o zámorí sa rozplynul takmer zo dňa na deň. Rok 1898 sa stal pre Španielov rokom "národnej katastrofy". V tomto roku Španielsko po prehratej vojne s USA stratilo Parížskym mierom svoje posledné kolónie, Kubu a Filipíny, a z bývalej imperiálnej veľmoci sa stalo len druhoradou, v politickej a ekonomickej kríze sa zmietajúcou krajinou. "Národná katastrofa", ktorá sa vnímala ako vyvrcholenie stáročnej dekadencie krajiny, otriasla hlboko španielskou verejnou mienkou a prebudila Španielov k čulému intelektuálnemu životu, absentujúcemu v krajine od čias tzv. Zlatého storočia. Generácia intelektuálov, ktorá určovala intenzitu španielskeho intelektuálneho vrenia na prelome storočí a ktorá prijala meno podľa osudného roku 1898, sústredila všetku svoju pozornosť na tzv. "problém Španielska". Literárny kritik Azorín, príslušník tejto generácie, uverejnil v roku 1913 v denníku ABC sériu retrospektívnych úvah pod spoločným názvom *Generácia 1898*, kde písal

o mužoch "nového štýlu", takých ako Miguel de Unamuno, Pío Baroja, Ramón del Valle-Inclán, Jacinto Benavente a Ramiro de Maeztu, ktorí si vytýčili ako svoj prvoradáci cieľ obrodu španielskej kultúry. Prehodnotením španielskej minulosti sa usilovali demystifikovať dejiny Španielska. Autori *Generácie 1898* vo svojej esejistickej (Unamuno, Ganivet, Maetzu), ale aj dramatickej (Unamuno, Valle-Inclán, Benavente), poetickej (Unamuno, Machado) či románovej tvorbe (Azorín, Baroja, Unamuno) sa dovoľávajú "iného Španielska", Španielska, v ktorom by sa organicky skĺbili jeho historické a intrahistorické tradície s požiadavkami modernej európskej kultúry.

Týchto autorov spájala nielen spoločná generačná skúsenosť, ale aj identická senzi-bilita, premietajúca sa v láske k vyprahnutému a strohému Kastílsku, "duši" Španielska¹ na jednej strane a v láske k španielskym literárnym "mýtom", ako je mýtus o Cidovi, o Segismundovi alebo Donovi Quijotovi, na strane druhej. Paralela medzi unavenou, pokorenou krajinou a návratom do rodnej dediny zmúdreňého, ranami osudu bitého Dona Quijota sa priam natískala do pozornosti autorov *Generácie 98*.

Hoci išlo o autorov s vyhranene individualistickým pohľadom na svet, smel'oval ich aj nový filozofický pohľad na dejiny. Jeho formovanie do určitej miery ovplyvnil európsky kultúrno-filozofický kontext, v prvom rade konštituovanie psychológie ako empirickej vedy, Nietzscheho voluntarizmus a nihilizmus, ale aj šíriace sa idey socializmu. Nový pohľad na dejiny sa však u predstaviteľov *Generácie 1898* rodí ako bezprostredná reflexia "národného nešťastia" na prelome storočí a svoje korene má v prebúdajúcom sa intelektuálnom pohybe v španielskej spoločnosti koncom 19. storočia, v tzv. "polemike o španielskej vede".

Zdanlivo nevinný výrok liberála Gumersinda de Azcárateho, ktorý vyšiel v r. 1876 na stránkach časopisu *Revista Española*, podľa ktorého neprajný vzťah štátu k vede a jej podriadenosť katolíckej cirkvi v Španielsku bol príčinou toho, že španielska veda degenerovala, ba až zanikla, rozpútal celú vlnu polemík. Progresivistickí liberáli popierali historickú hodnotu španielskej kultúry. Považovali ju za kultúru "teológov a mystikov", neaktuálnu pre súčasnosť. Písali o potrebe demystifikovať španielske dejiny, "zavrieť Cidov hrob na sedem zámkov" (J. Costa), implantovať Španielsku modernú kultúru, ktorá by vychádzala z *nultého* bodu a inkorporovala by vtedy módnny pozitivismus alebo krausizmus.² Antitézou progresivistických postojov liberálov boli tradicionalistické názory skupiny "katolíckych integristov". Reprezentovali ich najmä otec J. Fonseca a neoscholastici A. Pidal y Món a Donoso Cortés. Stavali sa odmietavo voči modernej európskej kultúre a filozofii, ktoré považovali za nezlučiteľné s katolicizmom. Až do I.

¹V tejto súvislosti je zaujímavé, že žiadny z nich nebol rodeným Kastíľčanom. Unamuno, Maetzu a Baroja boli Baskovia, Ganivet a Machado Andalúzania, Valle-Inclán pochádzal z Galície a Azorín od Valencie. Zvyknú sa označovať aj ako generácia "exkurzionistov". Tak ako predtým ich otcovia cestovali po krajinách španielsky hovoriacej Ameriky, aj mladí španielski intelektuáli cestujú po najodľahlejších kútoch Kastílska s cieľom poznať vnútorné, skryté dejiny svojej krajiny.

²Krausizmus - idealistický filozofický systém novokantovského mysliteľa K. Ch. Krauseho, ktorý do Španielska priniesol Julián Sanz del Río v roku 1854, keď po študijnom pobyte v Nemecku začal pôsobiť v Madride.

španielskeho katolíckeho kongresu, ktorý sa konal v r. 1898, odmietali dokonca aj neoscholastickú filozofiu, oficiálne uzákonenú pápežom Levom XII. v r. 1879.

Krajnosti liberalizmu a tradicionalizmu sa snažil prekonať literárny historik Marcelino Menéndez y Pelayo (1856-1912). Vo svojom rozsiahlom diele sa podujal rehabilitovať historickú pamäť Španielska. V práci *Španielska veda (La ciencia española, 1876)* hodnotí prínos Španielska do európskej teológie, filozofie, práva, ekonómie, dejín a filológie, prírodných vied, medicíny a vojenského umenia a dokazuje, že Španielsko má autochtónnu kultúru. Hoci niektoré jeho tézy sú stále sporné, v španielskej literárno-vednej historiografii mu patrí jedno z popredných miest. Oslobodil svojich krajanov od komplexov kultúrnej menejcennosti a prebudil ich záujem o štúdium národných tradícií.

Tento záujem sa stáva zjednocujúcim faktorom aj dvoch tak rozdielnych duchov španielskeho intelektuálneho života, akými boli Andalúzan Ángel Ganivet (1862-1898) a Bask Miguel de Unamuno (1864-1936), ktorí sa spoznali v Madride v roku 1891. V atmosfére priateľských intelektuálnych rozhovorov, v ktorých "reformovali svoju krajinu podľa vlastných predstáv", sa cizeloval duch *Generácie 1898* a vyzrievalo Unamunovo a Ganivetovo dielo. Toto intelektuálne priateľstvo pretrvalo v korešpondencii, vydané v roku 1898 pod názvom *Korešpondencia o budúcnosti Španielska* na stránkach provinčného periodika *Defensor de Granada*, až do Ganivetovej tragickej smrti.

Unamuno, v tom čase stúpenca dialektického materializmu, myšlienok európanstva a kozmopolitného socializmu, spájala s antiprogresivisticky a antimoderne ladeným Ganivetom, ktorý mal sklony k idealizmu a mysticismu, negatívna senzibilita voči predsudkom, zakoreneným v španielskej spoločnosti. V tomto zmysle sa o nich Ortega y Gasset vyjadril, že boli mužmi, ktorí realizovali "deštruktívnu a ikonoklastickú úlohu". Unamuno a Ganivet boli však aj mužmi "nového štýlu". Španielski spisovatelia a filozofi ešte v 19. storočí čerpali len z domácej, nanajvýš francúzskej spisby. Takmer nikomu, ani Menéndezovi Pelayovi sa nepodarilo preniknúť "germánskou hmlovinou". Unamuno a Ganivet boli prvými Španielmi so solidným európskym klasickým vzdelaním, ktorí sa v ovzduší európskej kultúry pohybovali s ľahkosťou.³

Na rozdiel od svojich predchodcov si jasne uvedomovali spoločenské poslanie "intelektuála" ako toho, kto nesie zodpovednosť za formovanie verejnej mienky, tak ako sa táto úloha práve zakoreňovala v európskom kultúrnom povedomí v súvislosti s "Dreyfusovou aférou" vo Francúzsku. "Bola to prvá španielska generácia, ktorá si jasne uvedomovala svoju vedúcu úlohu politickej spoločenskej avantgardy a jej kritické myslenie pripravilo pôdu pre nástup generácie intelektuálov typu J. Ortegu y Gassetu." ([4], 34-35).

Boli to muži, pre ktorých sa písanie stalo profesiou, muži, čo mysleli a písali s cieľom ovplyvniť budúcnosť národa. V *Korešpondencii* Ganivet píše Unamunovi, že politický program, ktorý budujú, nepatrí k tým, ktorých cieľom je "získať verejnú mienku a dostať sa k moci", ale "formovať verejnú mienku". Hľadajú a formulujú nie

³Ganivet bol veľkým znalcom severských literatúr a niekoľko rokov pôsobil v diplomatických službách v severných krajinách. V Rige, rozčarovaný životom, našiel svoju dobrovoľnú smrť v osudovom roku 1898, a preto kritika o ňom hovorí len ako o "predchodcovi" Generácie 1898.

praktické, ale abstraktné, filozofické východiská z krízy. Podľa Unamuna poslaním intelektuála je štúdium národa "zvnútra" a pokus "odhaliť korene jeho ducha". Aj Unamuno aj Ganivet hľadajú novú identitu Španielska, na báze ktorej by sa dala budovať historická súčasnosť krajiny.

Obidvaja ju hľadajú v akomsi nemennom transhistorickom substráte. Unamuno sa o to usiluje v súbore esejí *K otázke kasticizmu (En torno al casticismo, 1895)* a Ganivet v *Španielskom ideáriu (Idearium español, 1897)*, považovanom za "Bibliu moderného španielstva". Každé z týchto diel sa stáva akýmsi programovým dokumentom *Generácie 98*. V každom z nich je súčasne zakódovaný hlboko protirečivý vzťah generácie k modernej európskej kultúre, ktorú sa autori *Generácie 98* pokúšajú asimilovať, ale cez prizmu vlastných národných tradícií.

Protirečivý vzťah k modernej európskej kultúre sa premieta aj do protirečivosti samotného diela väčšiny členov *Generácie 98*. Nie náhodou Unamuno, ktorý vždy odmietal podrobiť sa akýmkoľvek definíciám a klasifikáciám, už vo svojej filozofickej prvotine *K otázke kasticizmu* "definuje" svoju pracovnú metódu ako metódu konfrontácie kontradiktórnych tvrdení, ktorej zostane verný po celý život: "Chcel by som upozorniť každého čitateľa, že tu bude čítať britké, suché a zdanelivo kontradiktórne tvrdenia, Pravda sa zvykne hľadať zlatou strednou cestou, metódou odstránenia, *via remotionis*, vylúčenia krajností, ktoré svojou vzájomnou hrou a pôsobením udávajú tempo života. Tak sa však dostávame len ku studenému a hmlistému tieňu pravdy. Myslím, že treba uprednostniť inú metódu: metódu alternatívneho potvrdzovania protirečení. Je vhodnejšie zámerne zdôrazňovať silu krajností v duši čitateľa, aby sa v nej zrodil stred, ktorý by bol výsledkom boja." ([8], 14-15).

Už v samotnom názve tohto svojho rozsahom veľkého diela španielsky filozof zakódoval okruh problémov, ktoré vo svojej práci skúma. Okolo pojmov "kasta", a "večného v kaste" sa budú koncentrovať aj úvahy ostatných členov generácie. Čo teda tento pojem znamená? Podstatné meno "kasta" sa v španielskom jazyku používa jednak na označenie pôvodu, rodu či rasovej čistoty a prídavné meno "castizo" sa používa na označenie jazyka alebo štýlu. Keď sa tento prívlastok aplikuje na nejakého spisovateľa, vyjadruje, že daný spisovateľ sa "považuje za španielskejší ako ostatní". Unamunovo dielo je teda istou reminiscenciou polemiky o španielskej vede, autor v ňom skúma podstatu "čistého španielstva" teda "kasticizmu" v súvislosti s problémom regenerácie Španielska.

V súlade s touto metódou kontradiktórnych tvrdení nastoľuje antitézou: "Buď kasticistický tradicionalizmus, alebo osvietenecký progresizmus" a neprijíma ani jedno, ani druhé. Za symbol starého, mŕtveho, vyčerpaného, kasticistického Španielska považuje dielo barokového dramatika Calderóna de la Barcu. Jeho *Život je sen (La vida es sueño, česky 1981)* najlepšie prezentuje španielske dejiny. Španielsko, podobne ako Segismundo, sa vrhlo do novej, nepoznanej reality. Porazené a otrasené vo svojej viere sa stiahlo do seba, aby pokračovalo v snívaní svojho života, uzatvorilo sa pred európskymi vplyvmi, pred všetkým, čo by mohlo narušiť krajný španielsky individualizmus.

Za nánosom tohto falošného, prechodného kasticizmu Unamuno hľadá skutočné španielske tradície, to, čo pretrváva za premenlivosťou a zmenami. Nachádza to nie v kráľovských, či štátnických dekrétach, ale v tom, čomu história dovtedy nevenovala

pozornosť, v každodennom živote miliónov drobných ľudí. Pod povrchom historických skutkov odhaľuje množstvo drobných, na prvý pohľad bezvýznamných udalostí, ktoré vytvárajú súvislú a mlčanlivú intrahistóriu ako základ spoločenského pokroku. Španielsky filozof formuluje nový pohľad na dejiny, odlišný od ich hierarchickej, oficiálnej verzie, pohľad z hľadiska "ľudu bez dejín". Jeho kľúčovými pojmami sú pojem "intrahistória" a pojem "večnej tradície."

Antitézou kasticizmus-progresizmus sa pokúša prekonať konceptom "intrahistória", ktorý kladie do protikladu k pojmu *história*. Zatiaľ čo pojem histórie vyjadruje vedomé, vonkajšie udalosti, pojem intrahistória vyjadruje udalosti skryté, podvedomé. Zatiaľ čo história živú realitu umŕtvuje a redukuje ju na udalosti a termíny "zmrazené" na stránkach novín a učebníc dejepisu, pojem "intrahistória" vyjadruje žité, vnútorné, tiché a nepretržité dejiny Španielska, ktoré každodenne tvoria milióny neznámych Španielov.

Svoje chápanie intrahistória ako skrytej, podvedomej duše národa Unamuno vyjadruje metaforou morského dna, kam nikdy nepreniknú lúče slnka: "Vlny dejín so šumom a penou, ktorá sa odráža na slnku, sa valia po súvislom, hlbokom mori, nekonečne hlbšom ako vrstva, ktorá sa vlní nad tichým morom, na ktorého posledné dno nikdy neprenikne slnečný lúč." ([8], 27). Unamunov pojem *intrahistória* má v protiklade k pojmu história dve základné charakteristiky: 1. je kolektívnym *podvedomým* životom a 2. je základom *kontinuity* historického procesu. Intrahistorický, mlčanlivý, nevedomý a súvislý život je substanciou pokroku. Jeho protagonistom je anonymný, nepoznaný ľud, kým protagonistom historických udalostí sú historické osobnosti.

Unamuno píše, že keď hovoríme o existencii "prítomného historického okamihu", implicitne tým predpokladáme existenciu "iného prítomného okamihu, ktorý nie je historický". Všetko to, čo sa denne píše v novinách, celé dejiny "prítomného historického okamihu" sú len povrchovou vrstvou mora, "stuhnutou" v knihách a registroch. Táto tvrdá, "úbohá vonkajšia kôra, v ktorej žijeme", je nepatrná v porovnaní s "nekonečným horiacim ohniskom v jej vnútri". V prítomnosti sú obsiahnuté celé dejiny, nie však vo forme histórie, ale vo forme intrahistória, ktorá prítomnosti zabezpečuje kontinuitu a tradíciu.

V Unamunovom chápaní tradícia nie je čosi mŕtve, minulé, ale je živé a prítomné. Španielsky mysliteľ odmieta "kasticistické" tradície, ktoré tradicionalisti hľadajú "v minulosti, pochovanej v knihách, papieroch a historických pamiatkach", ako falošné a dočasné. Tieto tradície, sú len "iluzórnym tieňom" večnej tradície. Večná tradícia je substanciou histórie ako jej "usadenina" a treba ju hľadať "vo svete mlčania, na dne mora, pod dejinami, v prítomnosti, a nie v odumretej minulosti" ([8], 33). Pre Unamuna je tradícia substanciou histórie a večnosť je substanciou času. Podľa Fernández Turienza jadrom Unamunovej koncepcie dejín jej hľadanie "substancie času". Unamuno sa pokúša zvečniť čas tým, že ho "pripútava ku kmeňu tradície" ([3], 70-73). Dočasnú prítomnosť španielsky mysliteľ chápe ako "prechodný akcident" večnosti (intrahistória), z ktorej vzniká a v ktorej zaniká a ktorá je základom kontinuity.⁴

⁴Problém času v jeho protirečivej jednote prchavosti a večnosti je hlavnou témou tvorby Azorína. Azorín, vlastným menom José Martínez Ruiz (1873-1967), v esejisticko cestopisných črtách *Kastílska duša* (*El alma castellana*, 1900), *Cestami Dona Quijota* (*La ruta del Don Quijote*, 1905), *Mestá a dediny* (*Los pueblos*, 1905, česky *Pod španielskym sluncem*, 1981), *Kastílsko*

Unamuno nachádza v intrahistórii aj posledný základ ľudského bytia. J. Felix v tejto súvislosti písal, že Unamuno "v svojom španielstve šiel tak hlboko, až sa dopátral človeka - univerzálneho človeka" ([2], 464). Podstatu skutočného kasticizmu Unamuno nachádza v univerzálne ľudskom. V najhlbších hĺbkinách našej duše musíme hľadať všeludské. Ľudstvo je "večnou kastou, substanciou historických kást, ktoré vznikajú a zanikajú ako vlny na mori" ([8], 35-36). Večná tradícia už tým, že je večná, je skôr všeludská ako španielska, uvažuje Unamuno. Je univerzálna a kozmopolitná.

Najväčším nebezpečenstvom pre národ je uzavretie sa do seba. "Sú národy, ktoré už len pri pohľade na svoj národný pupok upadajú do stavu hypnózy a kontemplujú prázdnotu", ironizuje tento španielsky filozof ([8], 143). Príčiny "deprimujúceho duševného a morálneho stavu", "marazmu" španielskej spoločnosti podľa Unamuna spočívajú v protekcionistickej izolácii od reformistickej Európy, ktorú Španielsku nanútila inkvizícia. Treba otvoriť okná smerom do Európy, aby sa vlast' nadýchala ovsiežujúceho a omladzujúceho európskeho povetria.

Španielsky mysliteľ sa však nedovoláva iba potreby "europeizácie", ale aj potreby "ponoriť sa do národa". Práve v ňom, "v intrahistórii, v neznámom národe, v sile, ktorú prebudia vetry či vetriská európskeho prostredia", čaká budúcnosť Španielska. ([8], 141). Podľa Unamuna Cervantes v závere svojho diela ukazuje Španielsku cestu regenerácie. Podobne ako Don Quijote aj imperiálne Španielsko musí zomrieť a zrieť sa svojich rytierskych dobrodružstiev: "Treba zabiť Dona Quijota, aby sme vzkriesili Alonsa Quijanu", vyzýva Unamuno v eseji *Nech zomrie Don Quijote*. Zatiaľ čo Don Quijote je hrdinom, ktorý patrí do histórie, jeho náprotivok Alonso Quijano reprezentuje intrahistóriu, španielsky národ a práve od neho španielsky mysliteľ očakáva regeneráciu Španielska.

Podobne ako Unamuno aj Ganivet v *Španielskom ideáriu* (1897) hľadá príčiny a východiská z krízy, v ktorej sa ocitla krajina. Príčiny krízy svojej spoločnosti vidí v hrubom materializme, v absencii ideálov či filozofických princípov, ktoré by ľudí orientovali v "mori života". Španielsky národ žije dezorientovaný, lebo pod vplyvom Veľkej francúzskej revolúcie stratil svoje tradičné idey a vieru. Aby španielsky národ žil opäť v súlade so svojim autentickým určením, musí si znovu osvojiť idey, ktoré formovali jeho ideosynkráziu a orientovali ho v minulosti. K týmto ideám, ktoré Ganivet nazýva "materskými ideami" (ideas madres), patrí: idea španielskeho senekizmu, idea španielskeho katolicizmu a idea teritoriálneho ducha (espíritu del territorio).

Na rozdiel od tradicionalistov pre Ganiveta je katolicizmus skôr dôsledkom ako základom národnej identity, je skôr princípom sociálnej organizácie, nie duchovných aspirácií. Predchádzal ho istý druh duchovnosti, produktu geografického prostredia i dejín, ktorým je stoicizmus v senekovskej podobe, pričom Senekovo učenie Ganivet redukuje na etický imperatív autarkie, ktorý považuje za typicky španielsky. Formuluje ho takto: "Nenechaj sa ovládnuť ničím, čo by bolo cudzie tvojmu duchu. V takom prípade si vždy spomeň, že máš vo svojom vnútri matku-silu, čosi silné a nezničiteľné, ako diamantová os, okolo ktorej krúži úbohé každodenné dianie." ([5], 10).

(Castilla, 1912) poeticky oživoval skrytú, živú intrahistóriu svojej krajiny. Za prchavým, dočasným a pominuteľným odhaľoval večné Španielsko ako ideálny archetyp španielskeho národa.

Podobne ako Unamuno aj Ganivet hľadal pevný bod národnej histórie. Podľa Ganiveta je ním materská idea "teritoriálneho ducha", ktorá leží v základoch španielskeho senekizmu aj katolicizmu. Na rozdiel od umenia, práva, ale aj náboženstva, ktoré Ganivet považuje za historické fenomény, teritoriálny duch je "pevný, nemenný duch, ktorý v nás vytvára, ktorý nám vstúpuje a ktorý v nás udržuje územie" ([5], 32). Mentalita národa je produktom charakteru krajiny, jej geologických prírodných podmienok a jej geografickej polohy. V súlade s touto teóriou Ganivet rozlišuje národy "ostrovne", "kontinentálne" a "poloostrovne".

Ostrovne národy žijú na izolovanom území s pevnými a nemennými hranicami a ako také sú menej vystavované nebezpečenstvu invázie. Lahko sa však stávajú agresormi. Za typický príklad ostrovného národa Ganivet považuje Anglicko. Vo Francúzsku, ktoré považuje za typický príklad kontinentálneho národa, dominuje pocit patriotizmu, ktorý lepšie udržia súdržnosť v časoch nebezpečenstva i v časoch mieru, lebo mier "nie je v kontinentálnych krajinách oddychom, ale jemnejšou formou vojny, boja za intelektuálnu nadvládu" ([5], 35). Vojny Francúzska boli vždy vojny hraničné, defenzívne alebo ofenzívne, až na vojny napoleónske. Napoleon bol však cudzinec, pre "ktorého sa Francúzsko stalo len nástrojom pre uspokojenie jeho ambícií", tento dobyvateľ bol "ostrovom, ktorý padol na kontinent" ([5], 36).

Kým "ostrovného" ducha charakterizuje agresívnosť, kontinentálneho defenzívnosť, poloostrovného ducha, ktorého príkladom je Španielsko, charakterizuje silný pocit nezávislosti. Španielsko je "dom s dvoma dverami", ktorý je ťažko ustrážiť, a preto sa podľa Ganiveta stalo "akýmsi druhom medzinárodného parku, kde sa prichádzali zabávať rôzne rasy a národy, kedykoľvek sa im zachcelo", v dôsledku čoho sa španielske dejiny stali "nekonečnou sériou invázií a vyhnaní, neustálou vojnou za nezávislosť" ([5], 37).

Najväčšou tragédiou Španielska však bolo to, že podobne ako Napoleon urobil z Francúzska národ ostrovny, Karol I. (v Európe Karol V.) urobil zo Španielska národ kontinentálny, nútený brániť rozľahlé dedičstvo svojho monarchu na európskom kontinente. Kontinentálna politika Habsburgovcov na španielskom tróne mala katastrofálny dopad na historického ducha španielskeho národa. Táto politika Španielsko vyčerpala a priviedla jeho národ do stavu abúlie. Túto "chorobu" španielskej spoločnosti, prejavujúcu sa v nedostatku vôle, Ganivet definuje aj ako "oslabenie zmyslu pre syntetizáciu predstáv" ([5], 135) alebo ako oslabenie "syntetického ducha", t.j. schopnosti "vyhodnocovať celok rozličných politických záujmov" ([5], 82), oslabenie národného ducha.

Španielsko sa podľa Ganiveta môže obrodíť len vlastnými silami. Musí sa vzdať veľmocenských aspirácií a sústrediť sa na riešenie domácich problémov. Regenerácia Španielska musí prísť "zvnútra". "Noli foras ire, in interiore Hispaniae habitat veritas" (Nechod' preč, pravda sídli vo vnútri Španielska), vyzýva Ganivet ([5], 126). Ako poznámenáva N. R. Orringer, ganivetovský imperatív sa zručne pohráva s tromi významami "interiority". Španiel musí svoje snaženia koncentrovať *dovnútra* Španielska, *do vnútorného života* svojich blížnych a *do najhlbšieho vnútra* seba samého a keď to urobí, zistí možnosť rozšírenia španielskej kultúry nielen do španielsky hovoriacich krajín, ale aj do Afriky ([6], 54).

Aj Unamuno, u ktorého v roku 1887 vyvrcholila hlboká náboženská kríza, vyvolaná bezprostrednou konfrontáciou so skúsenosťou smrti v rodine, koncentruje svoju pozornosť "dovnútra", t.j. na "individuálny osud človeka", ktorý stavia do protikladu k "osudom ľudstva", ktorými bol zaujatý predtým. V programovej eseji *Dovnútra! (!Adentro!, 1900)* Unamunovo "dovnútra" nahrádza jeho predchádzajúce progresivistické "Napred!" (!Adelante!). V eseji *Život je sen. Úvahy o regenerácii Španielska (La vida es sueño, 1898)* vyjadruje svoje pochybnosti o tom, že Španielsku môže prispieť "pokrok, ktorý nás núti opájať sa úspechmi v obchodovaní, zamestnaní a vo vede, aby v nás prehlušil hlas večnej múdrosti, ktorá opakovane volá *vanitas vanitatum*" ([10], 943). Kládne si otázku: "Čo to je to za pokrok, ktorý nevedie k tomu, aby každý z nás zomrel šťastnejší a spokojnejší, že žil?" ([10], 942). V eseji *Ideokracia (Ideocracia, 1900)* odmieta racionalizmus a scientizmus, tyranii ideí, najhoršiu zo všetkých tyranii.

Postupne s tým, ako Unamuno okolo roku 1900 opúšťa svoje európske pozície a prikláňa sa k iracionalizmu (nesporne aj pod vplyvom Kierkegaardovho diela, ktoré práve v tom čase číta), modifikuje aj svoj postoj k nesmrteľným španielskym mýtom. Don Quijote zaujíma miesto, ktoré bolo predtým vyhradené pre Alonsa Quijanu, a sen už nie je prekážkou, ale skôr substanciou života. Zatiaľ čo v eseji *K otázke kasticizmu* odsudzoval Quijotovo bláznovstvo a písal, že "treba zabiť Dona Quijota, aby sme vzkriesili Alonsa Quijanu", v prólogu k eseji *Život dona Quijota a Sanchu (Vida de Don Quijote y Sancho, 1905)*, ktorá je podrobným komentárom k nesmrteľnému Cervantesovmu dielu, podniká "krížové ťaženie" za oslobodenie hrobu Dona Quijota, "rytieria šialenstva", z moci prospechárov a "rytierov rozumu", ktorí sa podrobujú "diktátu ideí", pričom v skutočnosti nedokážu obetovať svoj život ani za jednu z nich. Zaujíma negatívny postoj k europeizácii. Európu stotožňuje s jednostranným racionalistickým nazeraním na svet, s vedou. V snahe "odracionalizovať" Európu sa dovoľáva "kolektívneho šialenstva", "pošpanielčenia" Európy implantovaním ducha quijotizmu.

V Unamunovom vrcholnom filozofickom diele *Tragický pocit života v ľuďoch a národoch (El sentimiento trágico de la vida en las gentes y naciones, 1913)* Don Quijote sa stáva literárnym symbolom španielskej filozofie. Unamuno píše: "Filozofia v duši môjho národa sa mi javí ako výraz vnútornej tragédie, podobnej tragédii duše Dona Quijota, ako výraz boja medzi tým, čo je svet podľa toho, ako nám ho ukazuje rozum vedy, a tým, čím by sme ho chceli mať na základe toho, čo nám vraví viera nášho náboženstva. A v tejto filozofii spočíva tajomstvo toho, čo o nás vravia, že totiž sme v podstate neprístupní kultúre, teda že sa jej nepodrobujeme. Nie, Don Quijote sa nepodrobuje ani svetu, ani jeho pravde, ani vede či logike, umeniu či estetike, morálke či etike." ([11], 268).

V návrate k subjektivismu Unamuno hľadá záchranu zblúdiťho moderného európskeho vedomia. Descartovskému "Cogito, ergo sum" kladie do protikladu subjektívne "Cítim, teda existujem". Dona Quijota nezaujíma, čím sú veci same osebe, ale čím sú preňho, jeho osobnosť záleží od jeho vôle, verí nie tomu, čo existuje a nevidí, ale tomu, čo chce, aby existovalo. Unamuno však nehlása "egoizmus". Túžbu po sláve, po nesmrteľnosti mena a s ňou spojenú stratu viery v nesmrteľnosť duše považuje za "chorobu storočia". Don Quijote nebol "egoistom", ale "egotistom", on sa obetoval sláve, neobetoval slávu pre seba. Jeho zápas bol zápasom o subjekt, o dušu. Španieli na rozdiel

od iných európskych národov, ktoré nám zanechali kopy mŕtvych vedomostí, zanechali svetu svoje "duše".

Esej *O europeizácii (Sobre la europeización, 1906)* je významným medzníkom Unamunovho intelektuálneho vývoja smerom k iracionalizmu a mysticismu, znamená zlom v jeho názoroch na zmysel a smerovanie modernej európskej kultúry. Španielsky filozof tu jasne formuluje myšlienky, ktoré boli v predchádzajúcich dielach len latentne prítomné. Už neverí európskej civilizácii a vede. Považuje ich za neplodné pri riešení základného problému ľudského bytia - otázky individuálnej nesmrteľnosti. Už nechce Španielsko europeizovať, ale "afrikanizovať".⁵ "Európskemu, modernému a vedeckému" kladie do protikladu "našu starú africkú múdrosť, náboženstvo a vedu".

Dielo dvoch významných predstaviteľov *Generácie 98* Unamuna a Ganiveta možno teda považovať za istú "kontrakultúrnu" perspektívu pohľadu na európsku kultúru začiatkom 20. storočia. Títo myslitelia z pozícií tradičnej španielskej kultúry, ktorú charakterizuje hlboký humanizmus, prehodnocujú prínos modernej európskej civilizácie a nebude prehnané tvrdenie, že položili základy modernej španielskej filozofie. V dnešnom Španielsku niet filozofa, ktorý by nenadväzoval (či už v pozitívnom, alebo negatívnom zmysle slova) na filozofický odkaz *Generácie 98*.

LITERATÚRA

- [1] CEREZO GALÁN, P.: Ganivet y Unamuno: historia de una amistad intelectual. In: Ideal, I. 2. 1998.
- [2] FELIX, J.: Miguel de Unamuno a paradoxnosť jeho diela. (Úvod k novele *To je chlap*). Bratislava 1945.
- [3] FERNÁNDEZ TURIENZO, F.: Unamuno. Ansia de Dios y creación literaria, Ed. Madrid, Alcalá 1966.
- [4] FOX, E. I.: El año de 1898 y el origen de los "intelectuales". In: Francisco Rico: Historia y crítica de la literatura española, VI. Barcelona 1980.
- [5] GANIVET, A.: Idearium español. El porvenir de España. Espasa-Calpe, S.A. 1977.
- [6] ORRINGER, N. R.: Ángel Ganivet. La inteligencia escindida. Ed. de Orto 1998.
- [7] UNAMUNO, M. de: Algunas consideraciones sobre la literatura hispanoamericana. Espasa-Calpe, S.A. 1968.
- [8] UNAMUNO, M. de: En torno al casticismo. Madrid, Espasa-Calpe 1972.
- [9] UNAMUNO, M. de: La vida de Don Quijote y Sancho. Alianza Editorial 1987.
- [10] UNAMUNO, M. de: Obras completas, IX volúmenes. Madrid 1996.
- [11] UNAMUNO, M. de: Tragický pocit života v ľudoch a národoch. Prel. V. Oleríny. Bratislava, Ars Stigmy 1992.

Mgr. Paulína Šišmišová, CSc.

Katedra romanistiky a klasickej filológie FF PU

ul. 17. novembra 1

080 01 Prešov

SR

⁵ Výrazom "afrikanizovať" Unamuno robí narážku na svätého Augustína, ktorý pochádzal zo Severnej Afriky ale aj na "africké" (arabské) dedičstvo v španielskej kultúre.